

Het strand van Muiderberg.

Foto: Hans Hoes.

Muiderberg, Aalberg en Grebbeberg

Hans Hoes

Het Geopark Heuvelrug, Gooi en Vecht wordt in het noorden en in het zuidoosten begrensd door kliffen. Aan de noordkant zijn het de klifkusten nabij Muiderberg en Huizen en aan de zuidoostkant de kliffen van Rhenen en de Grebbeberg.

Hoe zijn die ontstaan en wat is er nu te beleven?

Ontstaan van de Gooise klifkusten

In de vroege middeleeuwen werden de zandheuvels van het Gooi (toen Nardincklant geheten) omgeven door veenmoerassen. In het westen het Naardermeer (zie nr. 2-2019 van dit tijdschrift)

en de Horstermeer (nr. 2-2022) en de Westbroekse Zodden (nr. 3-2020) en in het oosten Eemland (nr. 3-2023). Ook aan de noordkant (het huidige Gooimeer en Flevoland) lag een uitgestrekt veenmoeras. Daarin lag een natuurlijk meer dat

in de Romeinse tijd Flevomeer werd genoemd en vanaf de 8^e eeuw Almare of Almere. Vanaf die tijd werden in toenemende mate veenmoerassen ontgonnen door ze via sloten en weteringen te ontwateren en bewoonbaar te maken. Door inklinking en oxidatie daalde het maaiveld van het slappe veen al spoedig en werd het bodemgebruik steeds meer beperkt. Dijken ontbraken en regelmatig vonden overstroming en landafslag plaats. De Eem liep door het gebied (sporen daarvan zijn te vinden in de Eemvallei Zuid in Flevoland). Door de Allerheiligenvloed van 1170 ontstond een directe verbinding tussen de Noordzee en het Almere en langzaam ontstond door verdere afslag de Zuiderzee. Tegen de 14e eeuw bereikte het water de zandige uitlopers van de stuwwal, het Gooi. Door de golfslag vrat het water zich in de hoger gelegen stuwwal, waardoor de kliffen ontstonden. Na de afsluiting van de Zuiderzee kwam aan golferosie en klifvorming een einde. Bij Muiderberg en de Aalberg en de Eukenberg bij Huizen zijn nog herkenbare klifkusten.

Muiderberg

Muiderberg ligt op een kleine stuwwal en kent drie heuveltjes. Deze liggen ter hoogte van de kerk, de begraafplaats aan de Badlaan en de Joodse begraafplaats (waarover in een volgend

nummer van dit tijdschrift meer). Een zeedijk was door de hoge ligging niet overal nodig. Vanaf de 14e eeuw heeft er ten westen van Muiderberg een zeewering gelegen, de Bokkedijk, en ook ten oosten ervan, de Krommedijk. Deze laatste dijk kende vele doorbraken met kolken of wielen als gevolg (zie daarover ook het artikel over Eemland in nr. 3-2023) waaromheen steeds weer een nieuwe dijk werd gebouwd. Vanaf Muiderberg liepen twee stroompjes: de deels nog bestaande Goog, dat een belangrijke rol speelde bij de Joodse begraafplaats, en de thans verdwenen Scheene.

Muiderberg is een typisch brinkdorp, met een fantastische brink in het westen, maar ook – sinds de komst van de tramlijn tussen Amsterdam en het Gooi in 1881 – een badplaats, met stranden aan de noordzijde. De invloed van Amsterdam op Muiderberg en omgeving is sinds de 17e eeuw enorm geweest. Allereerst zijn er op de gronden van de stuwwal verschillende begraafplaatsen aangelegd. In 1642 werd aan Googweg (en aan de Goog) een Joodse begraafplaats gesticht voor de Hoogduitse (Asjkenazische) Joden. In 1660 werd dat voorbeeld gevolgd door de Poolse Joden die er een eigen begraafplaats vestigden. In 1673 zijn ze samengevoegd. Aan de Badlaan ligt de vanuit Amsterdam in 1789-1792 aangelegde Lutherse familiebegraaf-

De brink in Muiderberg.

Foto: Hans Hoes.

De haven van Muiderberg, over het water de skyline van Almere.

Foto: Hans Hoes.

plaats, die sinds 1956 in bezit van de gemeente is. Daarnaast is er een groot aantal buitenplaatsen gesticht die hun invloed op het gebied hebben gehad. Zo is bijvoorbeeld Rustwijk in 1665 gesticht door Jan Six; het heeft tot 1815 bestaan. Het huidige Echobos maakte er deel van uit. Hof-Rust, een buitenplaats van de families Koch en Crommelin, werd in 1858 in de Joodse begraafplaats opgenomen. Het Kocherbos (tegenover de begraafplaats) bestaat nog en is nu in eigendom en beheer van het Goois Natuurreservaat (GNR). Begin 20e eeuw werd Muiderberg een echte badplaats met strandpaviljoens, aanlegsteigers met roeibootjes, een badhotel en de 'echo' op Rustwijk met een doolhof. Ook nu nog is, als je een rustig strand opzoekt, een bezoek met (klein) kinderen aan te bevelen. Wel kijkt dat nu uit op Almere. Het oogt een beetje vergane glorie zoals een badplaats uit de jaren '50. Muiderberg, toch een echt Goois dorp, ligt inmiddels ingeklemd tussen het IJmeer, de snelwegen A1 en A6 en de spoorlijn Amsterdam-Almere.

Eukenberg en Aalberg

Ook tussen Naarden en Huizen is de klifkust nog goed te zien. De hoogte van het klif varieert van zo'n twee tot negen meter (de Aalberg). De boeren uit Huizen en Naarden breidden hun akkers (de engen) uit tot aan de klifrand. Die werd voorzien van eikenhakhout en doornige struiken als veekering. De huidige grillige eiken zijn daarvan afkomstig. In de 19e eeuw is het gebied deels opgekocht door de elite die er

landgoederen stichtte. Markante hoge delen van het klif werden, soms opgehoogd, ingericht als uitzichtpunt. De Eukenberg, op zo'n 200 meter van het klif, is daarvan een voorbeeld. Vanaf de Eukenburg kijkend richting Flevoland is bij afluende wind soms nog een restant van het voormalige Naarden te zien, dat daar tot 1350 lag. Meer landinwaarts is een gevarieerd bos te bezoeken, afgewisseld met de hoger gelegen Naarder engen, in gebruik als akkerland. Door de eeuwenlange bemesting met potstalmest (mest vermengd met heideplaggen, afkomstig uit de schapenstal) liggen de engen hoger dan het bos ernaast. Het GNR, eigenaar en beheerder van dit gebied, heeft er diverse wandelingen uitgezet.

De Aalberg, deel van de klifkust ten westen van Huizen.

Foto: Overland.

Uitzicht vanaf de Grebbeberg op de uiterwaarden van de Nederrijn.

Foto: Hans Hoes.

Grebbeberg en uiterwaarden Nederrijn

Aan het andere einde eindigt de Heuvelrug ook in kliffen, ditmaal veroorzaakt door de Nederrijn. De Grebbeberg vormt samen met de Laarsenberg het abrupte einde van de Utrechtse Heuvelrug en de stuwwal van Rhenen. Door riviererosie zijn de Veluwe en de Heuvelrug gescheiden en is een steile helling naar de uiterwaarden ontstaan met een hoogteverschil van wel 50 meter.

Vanaf de steile hellingen van de Grebbeberg is er een prachtig uitzicht over de uiterwaarden en de Betuwe aan de overkant van de Nederrijn. De hellingen van de Grebbeberg zijn zo steil omdat ze door het stromende water van de Rijn zijn ondermijnd. Daarnaast is er uit de Grebbeberg ook leem en zand gewonnen. Vermoedelijk is de Grebbeberg zo'n 5.000 jaar geleden bewoond geweest. Er zijn resten van grafheuvels uit die tijd gevonden. In de middeleeuwen gebruikten boeren het bos op de Grebbeberg om er vee te weiden en plaggen te steken. Het bos maakte plaats voor heide. In het begin van de 19e eeuw werd de heide bebost met eiken hakhout. Het huidige bos stamt daarvan af.

De Grebbeberg was toen particulier bezit en er zijn buitenplaatsen aangelegd. Een voorbeeld daarvan is buitenplaats Heimenstein van Constantin baron von Knobelsdorff. Hij legde talrijke lanen met onder andere linden en beuken aan waarvan er enkele nog te herkennen zijn. Op de Walburg liet hij in 1845 een kasteelachtige woning bouwen, waarvan thans nog een ruïne overgebleven is. Kortom, zeker een bezoek waard.

Eikenhakhout op de Grebbeberg, op de achtergrond de Nederrijn.

Foto: Overland.

Al duizenden jaren stroomt de Rijn langs Rhenen, Elst en Amerongen. De rivier beukte eeuwenlang tegen de zandgronden van de Heuvelrug. Een markante overgang in het landschap van rivier-vlakte naar stuwwal ontstond. De rivier verlegde regelmatig zijn loop. Oude rivierbeddingen verlandden, maar zijn als reliëf in het landschap nog herkenbaar. De uiterwaarden tussen Rhenen en Amerongen zijn nooit bedijkt. De rivier heeft de uiterwaarden gevormd. Door de vele overstromingen was akkerbouw in de uiterwaarden niet mogelijk. Zij zijn vanaf de middeleeuwen als grasland in gebruik. De verkaveling van de percelen hangt deels samen met de geulvorming in de uiterwaarden. Al vroeg werd het strategisch belang van het gebied onderkend. In 1286 kregen de gebroeders Borre van Floris V van Holland toestemming nabij Amerongen een kasteel te bouwen. Aanvankelijk zal het een omgrachte woontoren geweest zijn, gebouwd op een motte (een aangelegde hoogte). Het latere kasteel is in 1673 door de Fransen verwoest, waarna het huidige kasteel

gebouwd is. Evenals de stad Amerongen een bezoek meer dan waard. Al in de middeleeuwen werd kleinschalig in veldovens steen gebakken van in de uiterwaarden gedolven klei. Bij Elst en Rhenen, evenals bij de Blauwe kamer, groeide dit vanaf 1880 uit tot industriële productie. Inmiddels zijn de meeste steenbakkerijen alweer gesloten en is de grond weer teruggegeven aan de natuur. Een mooi voorbeeld daarvan is te vinden in de Blauwe kamer, waar de restanten van de steenfabriek overwoekerd zijn door struiken en geboomte en huisvesting bieden aan o.a. vleermuizen. Heel anders dan de klifkusten van het Gooi maar ook deze streek is een bezoek waard. Utrechts Landschap, de beheerder van het terrein, heeft vele wandelingen uitgezet.

Bronnen

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de beschrijvingen van de Geosites van het Geopark Heuvelrug Gooi en Vecht en eigen waarneming van de auteur.

Kasteel Amerongen.

Foto: jbdodane, via Flickr.

